

Prof. dr hab. Marek Melnyk,

Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej UWM

Recenzja pracy doktorskiej ks. mgr lic. Huberta Sieperta pt. „Rola i znaczenie systemów sztucznej inteligencji w formacji religijnej młodzieży. Studium pastoralne na podstawie badań uczniów szkół ponadpodstawowych diecezji łowickiej”. Praca napisana pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Jana Kazimierza Przybyłowskiego w Katedrze Teologii Pastoralnej i Nauk Pomocniczych UKSW

I. Problem badań.

Tytuł rozprawy doktorskiej intryguje i zmusza do zastanowienia. Składa się on z dwóch części. Część pierwsza niewątpliwie wskazuje na aktualny i nowatorski obszar badawczy, lokujący się na pograniczu pedagogiki religii, teologii pastoralnej oraz refleksji nad technologią. Jego wartość metodologiczna polega na tym, iż wskazuje na istotny problem współczesności: wpływ rozwijających się systemów sztucznej inteligencji na proces kształtowania tożsamości religijnej młodego pokolenia. Samo zestawienie kategorii „systemów sztucznej inteligencji” i „formacji religijnej młodzieży” sugeruje interdyscyplinarność, co odpowiada współczesnym tendencjom w badaniach nad religią i kulturą cyfrową. Tytuł w pierwszej warstwie rodzi szereg wątpliwości natury metodologicznej. Po pierwsze, kategoria „systemów sztucznej inteligencji” pozostaje nieprecyzyjna: obejmuje bowiem zarówno rozwiązania edukacyjne (np. aplikacje wspomagające naukę religii, chatboty, programy rekomendacyjne), jak i bardziej ogólne mechanizmy funkcjonowania algorytmów w przestrzeni cyfrowej (np. personalizacja treści w mediach społecznościowych). Bez ich doprecyzowania trudno określić, jaki obszar oddziaływania technologicznego ma być przedmiotem analizy. Po drugie, określenie „formacja religijna młodzieży” odsyła do kategorii teologiczno-pedagogicznej, która z natury rzeczy zakłada normatywny charakter badań (ukierunkowanie na określone wartości i cele wychowawcze). Z kolei badania nad sztuczną inteligencją i jej funkcjami w społeczeństwie opierają się najczęściej na paradygmacie empiryczno-analitycznym. W konsekwencji powstaje napięcie metodologiczne pomiędzy perspektywą normatywną a deskryptywną, które wymaga jasnego zdefiniowania ram badawczych: czy praca ma mieć charakter teologiczno-pastoralny (ocena nowych technologii w świetle nauczania Kościoła), pedagogiczny (badanie wpływu narzędzi AI na proces kształcenia religijnego), czy religioznawczo-społeczny (analiza

doświadczeń młodzieży w kontekście technologii). Podsumowując, tytuł w części pierwszej należy uznać za interesujący i obiecujący.

W celu zwiększenia jego precyzji i adekwatności do wymagań pracy doktorskiej konieczne było doprecyzowanie zakresu pojęciowego „systemów sztucznej inteligencji”, wskazanie przyjętego paradygmatu badawczego oraz sprecyzowanie metody. Uczynienie tego pozwoliłoby nadać tematowi wyraźniejszy status naukowy, unikając ryzyka powierzchowności i rozproszenia badawczego.

Druga część tytułu *„Studium pastoralne na podstawie badań uczniów szkół ponadpodstawowych diecezji łowickiej”* należy ocenić jako istotnie udoskonalony w stosunku do części pierwszej. Autor we właściwy sposób nadał mu precyzję metodologiczną, wskazując zarówno perspektywę teologiczną („studium pastoralne”), jak i kontekst empiryczny (badania młodzieży w konkretnym środowisku diecezjalnym). Mocną stroną tytułu w tej części jest wyraźne zakorzenienie w teologii pastoralnej, co pozwala jednoznacznie określić dyscyplinę naukową i charakter pracy. Jednocześnie uwzględnienie badań empirycznych w środowisku uczniów szkół ponadpodstawowych nadaje rozprawie wymiar praktyczny i pozwala na zestawienie refleksji normatywnej z doświadczeniem młodzieży wobec nowych technologii. Należy podkreślić, że wybór diecezji łowickiej jako obszaru badań czyni projekt wykonalnym, a jednocześnie nadaje mu wartość studium przypadku, mogącego służyć za punkt odniesienia dla szerszej refleksji nad przemianami w Kościele w Polsce. Pewnym ograniczeniem pozostaje fakt, iż zawężenie pola badawczego do jednej diecezji może utrudniać daleko idącą generalizację wniosków. Nie osłabia to jednak wartości rozprawy, o ile Autor wyraźnie wskazał granice możliwości ekstrapolacji wyników oraz osadził analizę w szerszym kontekście pastoralnym i kulturowym. Całościowo należy stwierdzić, że doprecyzowany tytuł nadaje pracy spójności i klarowności metodologicznej. Określa jej interdyscyplinarny charakter, łącząc refleksję teologiczną z badaniami empirycznymi, a jednocześnie wskazuje ramy instytucjonalne i przestrzenne badań. W obecnym brzmieniu stanowi on solidną podstawę dla realizacji wartościowej rozprawy doktorskiej.

II Metoda badań

W pracy, która jak pisze jej Autor „analizuje postrzeganie przez uczniów klas III i IV liceów oraz IV i V techników z terenów diecezji łowickiej systemów SI, ze szczególnym uwzględnieniem generatywnej sztucznej inteligencji i tzw. LLM-ów, tj. dużych modeli

językowych (ang. *Large Language Models*)” została dokładnie określona metoda badawcza. Było to ważne. Autor stał przed dylematem. Czy rozważać ujęcie empiryczne, oparte na badaniach ankietowych i wywiadach z młodzieżą korzystającą z narzędzi AI w przestrzeni religijnej? Czy podjąć ujęcie konceptualne, odwołujące się do analiz filozoficznych i teologicznych. Brak wskazania takiej perspektywy powoduje, że problem badawczy pozostawałby otwarty i zbyt ogólny. Tak jednak się nie stało. Doktorant wybrał wariant pierwszy.

Zwracam uwagę na dobre uzasadnienie podjętego teamu badawczego. Autor wybierając temat swych badań dostrzegł kontekst społeczny i technologiczny. Mam tutaj na myśli rozszerzające się użycie SI w edukacji i mediach wpływa na tożsamość, wartości i praktyki religijne młodych ludzi. Zauważył luki badawcze. Brakuje bowiem badań pastoralnych, które łączą analizę wpływu SI z praktyką formacji religijnej. Dobrze się stało, że Doktorant ma świadomość znaczenia praktycznego tego czego się podjął. Wyniki Jego badań pomogą duszpasterzom, katechetom i liderom ekumenicznym opracować strategie wykorzystania SI w formacji i przeciwdziałania zagrożeniom

Praca doktorska wpisuje się doskonale w dokonania teoretyczne w Katedry Teologii Pastoralnej i Nauk Pomocniczych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, gdzie od wielu lat wypracowuje się własny, teologiczno-empiryczny model badań pastoralnych. Model ten zakorzeniony jest w posoborowym rozumieniu teologii praktycznej jako nauki o działaniu Kościoła w świecie, rozumianym w świetle Objawienia i znaków czasu. Jego celem nie jest jedynie opis zjawisk religijnych, lecz przede wszystkim ich teologiczna interpretacja w perspektywie eklezjalnej i misyjnej. Podstawowym narzędziem metodologicznym tej szkoły jest trójczłonowy schemat *videre – iudicare – agere* (widzieć – osądzić – działać), nawiązujący do tradycji katolickiej nauki społecznej oraz do konstytucji *Gaudium et spes*. W praktyce badawczej przyjmuje on formę dynamicznego procesu hermeneutycznego: od diagnozy rzeczywistości (na podstawie danych empirycznych) przez jej interpretację teologiczną, aż po wskazania pastoralne. Ten model umożliwia zachowanie jedności między doświadczeniem życia Kościoła a refleksją naukową i sprawia, że teologia pastoralna nie zamyka się w abstrakcji, lecz pozostaje nauką „o Kościele w działaniu” (*de Ecclesia in actione*). Charakterystyczną cechą metody wypracowanej w Katedrze jest interdyscyplinarność, dzięki której badania teologiczno-pastoralne korzystają z dorobku nauk pomocniczych – zwłaszcza socjologii religii, pedagogiki, psychologii i komunikacji społecznej. Ich wyniki nie są traktowane autonomicznie, lecz poddane refleksji teologicznej, co pozwala

zachować komplementarność między wymiarem empirycznym i teologicznym. Takie ujęcie chroni przed redukcją teologii pastoralnej do nauki opisowej i pozwala odczytywać dane empiryczne w świetle wiary i misji Kościoła. Ważnym rysem metodologicznym teologii praktycznej UKSW jest także hermeneutyka pastoralna współczesności. Zakłada ona, że teologia pastoralna ma charakter interpretatywny i dialogiczny – jej zadaniem jest rozpoznawanie znaków czasu, rozumienie procesów kulturowych oraz poszukiwanie adekwatnych form obecności Kościoła w świecie. W tym sensie metoda ta nie ogranicza się do analizy struktur duszpasterskich, lecz obejmuje także wymiar antropologiczny, komunikacyjny i kulturowy, co wpisuje ją w szeroki nurt teologii kontekstualnej. Zastosowanie tej metody w ocenianej pracy należy uznać za trafne i naukowo uzasadnione. Autor bowiem w sposób konsekwentny łączy refleksję teologiczną z analizą rzeczywistości empirycznej, korzystając z narzędzi właściwych naukom pomocniczym, a zarazem zachowując integralność teologiczną rozważań. Trafnie to ujął pisząc o swym pragnieniu:

„Aby teologia była aktualna i przemawiała do człowieka, musi odwoływać się do jego doświadczenia, posługiwać się zrozumiałym dla niego językiem”.

Zastosowana w pracy metoda spełnia kryteria naukowości i oryginalności w zakresie teologii praktycznej. Badania zostały przeprowadzone w sposób precyzyjny. Doktorant wybrał jedną jednostkę terytorialną - diecezję łowicką. Skoncentrował się na dokładnie określonej grupie badawczej. Procedura badawcza charakteryzuje się spójnością logiczną, adekwatnością wobec celu badawczego oraz wysokim poziomem refleksji hermeneutycznej. Jest to przykład dojrzałego zastosowania modelu teologiczno-empirycznego w badaniach nad współczesną rzeczywistością Kościoła katolickiego w Polsce. Charakterystyczną cechą tego podejścia metodologicznego jest dążenie do empiryczno-teologicznej syntezy, która umożliwia zarówno rzetelny opis zjawisk życia Kościoła, jak i ich interpretację w świetle Objawienia. Teologia pastoralna jest tu pojmowana nie tyle jako zbiór zasad praktycznych, ile jako refleksja naukowa nad działaniem Kościoła w konkretnym kontekście kulturowym, oparta na dialogu między wiarą a doświadczeniem ludzkim. Doktorant rozwija zatem teologię o wyraźnym profilu hermeneutycznym i komunikacyjnym, bliską antropologicznemu personalizmowi i inspirowaną soborową wizją Kościoła jako wspólnoty dialogu i misji (*Ecclesia dialogi et missionis*). W praktyce przekłada się to na metodę badawczą, która łączy refleksję teologiczną z analizą społeczno-kulturową, a także na wrażliwość wobec procesów sekularyzacji, pluralizmu i mediatyzacji religii.

Podstawą źródłową pracy doktorskiej stanowią dane zebrane na terenie diecezji łowickiej. Zwracam uwagę na precyzyjne określenie czasu i miejsca badań – co zwiększa transparentność i umożliwia replikację badań lub ich porównanie z innymi. Dokładne dane dotyczące próby badawczej – podanie liczby respondentów (964 uczniów) oraz typów szkół (licea i technika) pozwala ocenić skalę i reprezentatywność badań. Wymienienie miejscowości objętych badaniem – wskazuje na zróżnicowanie geograficzne próby, co może mieć znaczenie dla interpretacji wyników. Wzmianka o badaniach pilotażowych – świadczy o rzetelnym przygotowaniu metodologicznym, co zwiększa wiarygodność procesu badawczego. W efekcie otrzymaliśmy ważny zasób źródłowy do poznania świadomości religijnej młodych ludzi w Polsce. Zobaczyliśmy jak wygląda świat wartości młodych katolików na początku XXI wieku. Z tego powodu ta praca doktorska będzie ważnym źródłem dla badań historycznych i socjologicznych. Jej aktualność nie minie mimo zmian technologii informacyjnych w przyszłości. Doktorant pozyskał cenny materiał empiryczny. Sądzę, że w przyszłości praca będzie czytana świadectwo przemian religijnych w Polsce.

IV Struktura pracy

Przedłożona mi do oceny praca zwraca uwagę swą strukturą. W strukturze pracy widoczna jest logika klasycznego modelu *videre – iudicare – agere*, co świadczy o dobrej znajomości warsztatu badawczego teologii pastoralnej oraz o kompetencjach metodologicznych doktoranta. Na szczególne podkreślenie zasługuje umiejętność krytycznej interpretacji zjawisk w świetle nauczania Kościoła oraz odwołanie do aktualnych ujęć teologii pastoralnej. W ten sposób praca wpisuje się w najlepsze tradycje polskiej teologii praktycznej, zachowując równowagę między wymiarem naukowym, teologicznym i duszpasterskim. Rozprawa doktorska jest obszerną monografią teologiczną. Jest skonstruowana solidnie. Widać tutaj świadomość podstawowych standardów warsztatowych. Praca sama w sobie jest obszernym i erudycyjnym dziełem. Odnoszę wrażenie, że stało się tak z powodu pragnienia Autora wyjaśnienia wszystkiego co konieczne w uzasadnieniu wartości podjętego problemu badawczego.

Praca składa się z sześciu rozdziałów. Zawiera obszerny *Wstęp* i *Zakończenie*. Oprócz tego zawiera stosowne instrumentarium w postaci: stosowanych ankiet, słownika pojęć. Struktura pracy jest precyzyjnie przemyślana. Materiał badawczy jest dobrze ułożony. Z tego powodu bogactwo informacji często specjalistycznych z zakresu SI nie przytłacza czytelnika tej pracy.

Sądzę, że dzięki temu praca może być w tym właśnie tak dobrze dopracowanym kształcie szybko wydana. Chwalę Autora za umieszczenie w pracy słownika terminologicznego. Są tam określenia pojęć przydatnych w lekturze pracy. Tym samym Doktorant już teraz zainicjował przyszły proces wydawniczy.

Z przyjemnością przeczytałem tzw. *Wstęp*. Jest to właściwie oddzielny rozdział pracy. Autor mógł zredagować tę część pracy w postaci o wiele mniejszej. Wystarczyłoby 20 stron. Sądzę, że *Wstęp* jest zupełnie autonomiczną częścią pracy. Mam wrażenie, że gdyby nie rygory pracy doktorskiej *Wstęp* przestałbym nim być i stałby się oddzielną książką. Doktorant wybrał żmudną drogę teologicznego wyjaśnienia potrzeby i wręcz konieczności namysłu nad przemianami technologicznymi w zakresie SI. Powołuje się tutaj na dokumenty Soboru Watykańskiego. Np. na Konstytucję duszpasterską o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*. Jak napisał Kościół:

„Tylko wtedy, będąc w dialogu z nową kulturą, która wyłania się wraz z nowymi formami technologicznymi, może się stać przestrzenią, poprzez którą do ludzi współczesnych będzie docierać Ewangelia o Jezusie Chrystusie”.

W innym miejscu pisał:

„Dla czasów współczesnych niewątpliwie jednym z największych wyzwań jest poszerzanie się wpływów świata cyfrowego, wraz z coraz bardziej dynamicznym rozwojem systemów sztucznej inteligencji. Człowiek XXI wieku coraz bardziej zanurzony jest w świat wirtualny i cyberprzestrzeń. Te rzeczywistości stają się integralną częścią jego funkcjonowania. Z tego też tytułu Kościół musi być także w tym miejscu z każdą osobą ludzką”.

Przebija tutaj pozytywny stosunek do świata współczesnego wynikający z przyjętej i zinterioryzowanej przez Autora antropologii soteriologicznej. Kościół jako instytucja Bosko-ludzka mająca prowadzić nas do wieczności przez doczesność nie jest widziany w opozycji do tego co dzieje się w tzw. „świecie”. Brakuje tutaj antagonistycznej granicy między doczesnością a nadprzyrodzonością. Według Autora należy włączyć się twórczo w zachodzące tutaj przemiany technologiczne w obszarze komunikacji informatycznej. Uznaje On „wytwory technologiczne (...) za tzw. miejsca teologiczne”. Ciekawe jest też powiązanie przez Autora soteriologii z potrzebą poznania SI. Autor jest przekonany, że jest to konieczne bowiem:

„(...) aby właściwie pojąć zbawcze przesłanie Objawienia (...). Zrozumienie natomiast człowieka dokonuje się poprzez jego działalność w świecie i wytwory, które w nim pozostawia.

Współcześnie natomiast, świat kształtowany przez gatunek ludzki w dużej mierze opiera się na rozwoju technologicznym oraz swoistym głębokim zaufaniu do nowych technologii. W tym do technologii opartych na systemach sztucznej inteligencji”. To stwierdzenie Doktorant łączy z postulatami duszpasterskim.

„Kościół powinien towarzyszyć współczesnemu człowiekowi w poszukiwaniu odpowiedzi na kluczowe pytania i przypominać mu biblijną prawdę o ludzkiej godności. Jak nauczał św. Jan XXIII, człowiek – odkupiony krwią Chrystusa – staje się przez łaskę dzieckiem i przyjacielem Boga oraz dziedzicem wiecznej chwały, co nadaje jego życiu wyjątkową wartość¹. W najgłębszym wymiarze ludzka godność nie leży w użyteczności człowieka, nie znajduje się nawet w jego umiejętnościach twórczych i w jego geniuszu artystycznym bądź naukowym. Jest ona natomiast ulokowana w akcie twórczym i odkupieńczym samego Boga. Wyraża się ona w tym, że tylko człowiek zawiera w sobie nieusuwalny obraz Boga, który poprzez mękę Chrystusa został jeszcze bardziej podkreślony i wywyższony. Oraz w tym, że ostatecznym powołaniem człowieka jest nieśmiertelność, która stanowi dar samego Boga².

Wstęp zawiera wnikliwą analizę literatury przedmiotu. Autor omówił właściwie wszystko co napisano w obszarze teologii na temat nowych technologii do 2025 roku. W pierwszym rozdziale dysertacji Autor przedstawił szczegółowo założenia metodologiczne części empirycznej, opisując zarówno sposób doboru grupy badawczej, jak i narzędzie zastosowane w badaniu. Grupę respondentów stanowili uczniowie klas III i IV liceów ogólnokształcących oraz IV i V techników zawodowych, a więc młodzież znajdująca się na progu dorosłości, stojąca przed wyborem dalszej drogi życiowej i edukacyjnej. Dobór tej grupy należy uznać za uzasadniony merytorycznie, ponieważ odpowiada on celom pracy, związanym z diagnozą postaw religijnych i moralnych młodzieży w kontekście formacji katechetycznej i duszpasterskiej Kościoła. Włączenie w badania uczniów szkół kończących się egzaminem maturalnym – dającym możliwość kontynuowania nauki na poziomie akademickim – pozwala również uchwycić dynamikę przejścia pomiędzy etapem szkolnym a dorosłością, co ma znaczenie dla refleksji pastoralnej nad procesem dojrzewania wiary. Zastosowany kwestionariusz ankietowy, składający się z 37 pytań, został właściwie dobrany do charakteru badań. Jego konstrukcja pozwala na zebranie zarówno danych ilościowych, jak i jakościowych, które stanowią wartościowy materiał do interpretacji teologiczno-pastoralnej. Autor zachował poprawność w zakresie sposobu zbierania materiału empirycznego, jego opracowania

¹ Por. PiT, n. 10.

² Por. DI, n. 17–21.

statystycznego i interpretacji wyników. Analiza danych została przeprowadzona z należytą rzetelnością metodologiczną, z zachowaniem zasad anonimowości i reprezentatywności badanej grupy. Na podkreślenie zasługuje również sposób, w jaki wyniki badań zostały zinterpretowane w kluczu refleksji pastoralnej. Autor nie poprzestaje na ich opisie statystycznym, lecz podejmuje próbę ich teologicznej interpretacji. Dane empiryczne zostają tu potraktowane nie jako cel sam w sobie, ale jako punkt wyjścia do pogłębionej refleksji nad skutecznością oddziaływań katechetycznych i duszpasterskich wśród młodzieży. Całość przeprowadzonych badań empirycznych należy zatem ocenić pozytywnie – zarówno pod względem poprawności metodologicznej, jak i spójności z teologicznym profilem pracy. Autor umiejętnie łączy warsztat empiryczny z refleksją teologiczną, co potwierdza dojrzałość naukową i kompetencję metodologiczną.

Drugi rozdział dysertacji został poświęcony analizie percepcji systemów sztucznej inteligencji przez badaną grupę młodzieży. Część ta stanowi zasadniczy trzon empiryczny pracy i w sposób klarowny rozwija jej problematykę badawczą. Autor w sposób uporządkowany i logiczny prezentuje wyniki badań dotyczących zarówno zakresu, jak i sposobu korzystania z narzędzi sztucznej inteligencji przez uczniów szkół ponadpodstawowych. Już na poziomie struktury rozdziału widać dbałość o spójność metodologiczną – poszczególne części analizy odpowiadają kolejno postawionym pytaniom badawczym. Na uwagę zasługuje fakt, że Doktorant nie ogranicza się do prostego opisu częstotliwości czy celów korzystania z systemów SI (np. w nauce, rozrywce czy komunikacji), lecz podejmuje próbę pogłębionej analizy zjawiska w dwóch wymiarach: przedmiotowym (technologicznym, funkcjonalnym) i podmiotowym (antropologicznym, etycznym). Takie ujęcie wskazuje na dojrzałość refleksji badawczej oraz zdolność do wielowymiarowego spojrzenia na fenomen sztucznej inteligencji w kontekście młodego pokolenia. Cennym elementem rozdziału jest także prezentacja pozytywnych i negatywnych doświadczeń związanych z użytkowaniem narzędzi SI. Analiza ta pozwala ukazać zarówno potencjał rozwojowy i edukacyjny technologii, jak i zagrożenia związane z jej nadużywaniem, utratą krytycyzmu poznawczego, czy ryzykiem ograniczenia relacji interpersonalnych. Autor trafnie wskazuje na ambiwalentny charakter nowych technologii, które – w zależności od sposobu użycia – mogą sprzyjać lub osłabiać proces formacji młodego człowieka. Interpretacja uzyskanych danych została przeprowadzona rzetelnie, z zachowaniem zasad poprawności metodologicznej. Wyniki zostały przedstawione w sposób przejrzysty, poparty analizą statystyczną, a następnie ujęte w refleksję teologiczno - pastoralną, co stanowi o ich wartości naukowej. Szczególnie cenne jest to, że Autor nie poprzestaje na warstwie

diagnostycznej, lecz podejmuje próbę interpretacji wyników w perspektywie pastoralnej, poszukując odpowiedzi na pytanie o rolę Kościoła w kształtowaniu dojrzałej postawy wobec technologii. Rozdział ten, w mojej ocenie zawiera elementy wartościowej diagnozy empirycznej. Umożliwia ona dotarcie do preferowanych wartości chrześcijańskich badanej młodzieży. Tym samym zawiera praktyczne implikacje dla formacji i duszpasterstwa młodzieży. Dzięki temu nie tylko dostarcza interesujących danych o percepcji sztucznej inteligencji przez młodych ludzi, ale również wnosi istotny wkład w rozwój refleksji teologiczno-pastoralnej nad relacją człowieka i technologii. Całość rozdziału cechuje wysoka kultura analityczna, logiczna struktura.

Trzeci rozdział dysertacji stanowi logiczne i merytoryczne dopełnienie części empirycznej, otwierając przestrzeń dla pogłębionej refleksji teologiczno-pastoralnej. Autor podejmuje w nim istotny i aktualny problem — możliwość wykorzystania systemów sztucznej inteligencji w procesie formacji intelektualnej i doktrynalnej człowieka wierzącego. Już sam wybór tego zagadnienia należy uznać za trafny, ponieważ wpisuje się on w szeroki nurt współczesnej teologii pastoralnej, która stara się zrozumieć i opisać nowe narzędzia komunikacji wiary w kontekście dynamicznie rozwijającej się kultury cyfrowej. Na szczególne uznanie zasługuje sposób, w jaki Autor łączy refleksję teologiczną z analizą potencjału technologicznego. W rozdziale wskazano konkretne obszary, w których systemy SI mogą wspierać proces formacji: poznanie istnienia i natury Boga, pogłębienie rozumienia nauczania Kościoła, jego misji i posłannictwa, a także zrozumienie rzeczywistości sakramentalnej. Wskazanie tych pól zastosowania ma wartość nie tylko opisową, lecz również inspirującą – otwiera bowiem nowe perspektywy dla duszpasterstwa, katechezy i edukacji teologicznej. Cennym elementem rozdziału jest również refleksja nad możliwością wykorzystania systemów SI w edukacji biblijnej. Autor ukazuje, w jaki sposób narzędzia oparte na sztucznej inteligencji mogą wspierać proces interpretacji tekstu biblijnego, rozwijać kompetencje hermeneutyczne i pogłębiać osobisty kontakt z Pismem Świętym. Analiza ta została przeprowadzona z wycuciem teologicznym i pastoralnym, unikając uproszczonych ocen.

Rozdział ten ukazuje wyraźnie pastoralny charakter całej dysertacji – nie ogranicza się on do teoretyzowania na temat nowych technologii, lecz poszukuje praktycznych dróg inkulturacji wiary w cyfrowym świecie. Autor słusznie wskazuje, że sztuczna inteligencja może stanowić narzędzie wspierające formację intelektualną do wiary, o ile jest stosowana z rozeznaniem, w duchu służby prawdzie i integralnego rozwoju osoby. Refleksja ta zachowuje równowagę pomiędzy optymizmem technologicznym a świadomością ograniczeń i zagrożeń związanych z

automatyzacją procesów poznawczych w dziedzinie religii. O ile wcześniejsze części pracy koncentrowały się na diagnozie i interpretacji, tutaj Autor przechodzi do refleksji aplikacyjnej, formułując propozycje wykorzystania sztucznej inteligencji w praktyce duszpasterskiej i edukacyjnej. Tym samym rozdział ten potwierdza spójność konstrukcji całej pracy, łącząc empiryczne podstawy z pastoralnym wnioskiem o charakterze praktyczno-teologicznym. Pod względem merytorycznym i metodologicznym rozdział trzeci należy ocenić bardzo wysoko. Zawiera on elementy innowacyjne, a zarazem wpisuje się w tradycję teologii pastoralnej, charakteryzującej się łączeniem refleksji empirycznej z teologiczną syntezą. Ujęcie to jest dojrzałe, przemyślane i otwarte na wyzwania współczesności, stanowiąc wartościowy wkład w rozwój badań nad teologią mediów i kulturą cyfrową w perspektywie pastoralnej.

Czwarty rozdział dysertacji stanowi dojrzałe zwieńczenie części analitycznej pracy, w którym Autor podejmuje próbę pogłębionej refleksji nad potencjałem i ograniczeniami wykorzystania systemów sztucznej inteligencji w sferze duchowości, modlitwy oraz formacji katechetycznej. Wybór tego zagadnienia należy uznać za trafny i teologicznie odważny, ponieważ dotyczy ono jednego z najbardziej wrażliwych i zarazem aktualnych obszarów relacji między człowiekiem a technologią – przestrzeni doświadczenia religijnego. Autor przedstawia tu analizę wyników badań ukazujących pozytywne i negatywne aspekty zastosowania narzędzi SI w procesie formacji religijnej. Ujęcie to cechuje się dużą wnikliwością oraz zdolnością do zachowania równowagi pomiędzy krytycznym spojrzeniem a otwartością na nowe możliwości. Z jednej strony podkreślono potencjał sztucznej inteligencji jako narzędzia wspierającego praktyki modlitewne, katechezę czy duchowe towarzyszenie, z drugiej – wskazano na ryzyko powierzchowności, automatyzacji przeżyć religijnych i zatarcia granicy między rzeczywistym doświadczeniem duchowym a jego technologiczną imitacją.

Cennym elementem tej części pracy jest refleksja nad formacją duchową katolika w kontekście korzystania z narzędzi SI. Autor słusznie podkreśla, że technologia – choć może wspomagać proces modlitwy czy katechez – nigdy nie zastąpi osobowego wymiaru relacji z Bogiem i drugim człowiekiem. Taka teologiczno-antropologiczna perspektywa czyni analizę głębszą i bardziej integralną. Ukazuje ona, że sztuczna inteligencja może być narzędziem służebnym wobec rozwoju duchowego, ale tylko wówczas, gdy pozostaje podporządkowana personalistycznemu rozumieniu człowieka i jego transcendencji. Rozdział ten realizuje ostatni etap pastoralnego modelu badawczego przyjętego w wymiarze duchowym i praktycznym. Autor nie tylko diagnozuje zjawisko, ale też wskazuje kierunki odpowiedzialnego duszpasterstwa i katechez wobec rosnącej obecności sztucznej inteligencji w życiu

wierzących. Tym samym rozdział ten stanowi ważny wkład w rozwój teologii pastoralnej w duchu inkulturacji wiary w świecie cyfrowym. Pod względem merytorycznym rozdział został opracowany starannie, w sposób przemyślany i teologicznie pogłębiony. Łączy element refleksji empirycznej z pastoralnym namysłem nad duchowością i formacją chrześcijańską. Całość cechuje dojrzałość interpretacyjna, umiejętność krytycznego dystansu wobec technologii oraz wrażliwość na duchowy wymiar ludzkiego doświadczenia.

Piąty rozdział stanowi zwieńczenie części empiryczno-analitycznej dysertacji i zarazem jej najbardziej syntetyczną część. Autor koncentruje się tutaj na praktycznych wymiarach zastosowania systemów sztucznej inteligencji w życiu Kościoła – w formacji moralnej, liturgii, nabożeństwach oraz w działalności organizacyjnej, kancelaryjnej i prawnej parafii. Rozdział ten wpisuje się w logikę stopniowego przechodzenia od opisu zjawiska i jego percepcji ku refleksji pastoralnej o charakterze aplikacyjnym. Z perspektywy teologiczno-pastoralnej jest to część szczególnie cenna, ponieważ łączy refleksję naukową z wymiarem praktycznym. Autor nie tylko omawia możliwe zastosowania systemów SI w przestrzeni formacji moralnej czy liturgicznej, ale także wskazuje konkretne obszary, w których technologia może wspierać funkcjonowanie wspólnoty parafialnej. Ujęcie to ukazuje głębokie zrozumienie istoty pastoralności jako troski o integralny rozwój osoby wierzącej i wspólnoty Kościoła.

Na uwagę zasługuje także metodyczna przejrzystość rozdziału. Autor konsekwentnie odwołuje się do opisanej w pierwszym rozdziale metodologii, stosując podejście eksploracyjne i rezygnując ze sztywnego formułowania hipotez badawczych. Takie rozwiązanie jest uzasadnione charakterem badań, które mają na celu opis i diagnozę nowego, dynamicznie rozwijającego się zjawiska, jakim jest obecność sztucznej inteligencji w przestrzeni życia religijnego. Wykorzystanie analizy statystycznej do ilościowego opisu uzyskanych wyników, a następnie ich interpretacja w kluczu teologicznym i pastoralnym świadczą o metodologicznej rzetelności i świadomości badawczej Autora.

Cennym elementem rozdziału są również przedstawione propozycje praktycznych kierunków działania pastoralnego Kościoła wobec wyzwań, jakie niesie rozwój technologii SI. Refleksje te – zakorzenione w badaniach empirycznych – mogą stanowić inspirację dla dalszych badań teologii praktycznej oraz dla duszpasterzy, katechetów i teologów zainteresowanych wykorzystaniem nowych technologii w służbie ewangelizacji i formacji wiernych. Z teologicznego punktu widzenia, rozdział ten dobrze ukazuje, że relacja między wiarą a technologią nie ma charakteru opozycyjnego, lecz dialogiczny. Autor podkreśla, że sztuczna inteligencja – używana roztropnie i w duchu służby – może wspierać proces rozeznawania

moralnego i pogłębiania życia duchowego, nie zastępując jednak osobowego wymiaru relacji człowieka z Bogiem.

Podsumowując, piąty rozdział należy ocenić bardzo wysoko – zarówno pod względem merytorycznym, jak i metodologicznym. Wykazuje on spójność z wcześniejszymi częściami pracy, domyka logicznie całość dysertacji oraz ukazuje zdolność Doktoranta do syntetyzowania wiedzy empirycznej, teologicznej i pastoralnej. Dzięki temu rozdział ten stanowi dojrzałe podsumowanie przeprowadzonych badań oraz potwierdza interdyscyplinarny i twórczy charakter całej rozprawy.

Szósty rozdział dysertacji ma charakter eksperymentalny i w sposób innowacyjny rozszerza perspektywę badawczą pracy, analizując możliwości symulacyjne współczesnych systemów sztucznej inteligencji. Autor zdecydował się wykorzystać model ChatGPT 4o firmy OpenAI do „rozwiązania” kwestionariusza badawczego przez symulowanie odpowiedzi jednej z podgrup badawczej, co stanowi nowatorskie podejście w zakresie badań teologiczno-pastoralnych wspieranych przez technologie cyfrowe.

Autor w sposób szczegółowy opisuje przyjęte warianty eksperymentu – od dowolności w doborze zmiennych, przez częściowe określenie, aż po pełne określenie zmiennych w procesie badawczym – i uzasadnia wybór wariantu trzeciego, polegającego na precyzyjnym ustaleniu wszystkich parametrów symulowanej grupy. Takie rozwiązanie zwiększa spójność i rzetelność porównania wyników rzeczywistych z wynikami symulowanymi przez model SI, jednocześnie minimalizując wpływ losowości i różnic indywidualnych. Na uwagę zasługuje staranność w doborze próby symulowanej. Przyjęto grupę 240 osób, równomiernie podzieloną na kobiety i mężczyzn, co odzwierciedla strukturalnie realną grupę badawczą i pozwala na bardziej wiarygodne porównanie wyników. Autor(ka) ograniczył(a) zakres symulacji do pytań od 19. do 25. ankiety, odnoszących się do edukacyjnego i intelektualnego wymiaru formacji do wiary chrześcijańskiej, co zapewnia koncentrację badania na kluczowych aspektach problematyki pracy. Rzetelność i kontrola eksperymentu, jaką zapewniło pełne określenie zmiennych, pozwala traktować wyniki symulacji jako wartościowy punkt odniesienia dla interpretacji danych empirycznych. Jednocześnie rozdział ten wnosi element innowacyjny, pokazując potencjał systemów LLM w przewidywaniu i modelowaniu zachowań poznawczych grup młodzieży w kontekście edukacji religijnej. Autor(ka) umiejętnie łączy podejście eksperymentalne z refleksją teologiczną i pastoralną, podkreślając, że technologia może wspierać analizę procesów formacyjnych, nie zastępując jednak osobowego i duchowego wymiaru relacji człowieka z Bogiem. Opis eksperymentu, procedury symulacji, doboru

zmiennych oraz kryteriów kontroli jakości danych jest klarowny i umożliwia replikację badań. Wprowadzenie elementu symulacji SI w teologiczno-pastoralnym badaniu empirycznym stanowi znaczący wkład w rozwój interdyscyplinarnych metod badawczych oraz pokazuje nowatorskie wykorzystanie narzędzi cyfrowych w teologii praktycznej.

Podsumowując, szósty rozdział można ocenić jako innowacyjny, rzetelny metodologicznie i dobrze osadzony w kontekście całej pracy. Łączy eksperymentalną refleksję nad możliwościami systemów SI z praktycznym zastosowaniem w badaniach nad formacją młodzieży, wpisując się w interdyscyplinarny charakter dysertacji i wzbogacając jej wartość naukową.

Ocena końcowa

Analizę możliwości wykorzystania systemów sztucznej inteligencji w formacji młodzieży oceniam bardzo dobrze. Praca została przygotowana w duchu interdyscyplinarności, łącząc teologię pastoralną z badaniami empirycznymi oraz z elementami nowoczesnej technologii, co stanowi jej wyraźny walor innowacyjny. Pod względem metodologicznym, cała praca cechuje się wysokim poziomem spójności. Dokonano właściwego wyboru narzędzi badawczych, zastosowano rzetelną analizę statystyczną i krytyczno-porównawczą, a interpretacja wyników zawsze pozostaje osadzona w refleksji teologicznej i pastoralnej. Dysertacja łączy elementy badań empirycznych, eksperymentalnych oraz teologicznej syntezy, co potwierdza dojrzałość naukową Autora i jego kompetencje w zakresie metodologii teologii pastoralnej. Oryginalność pracy polega nie tylko na zastosowaniu nowych narzędzi badawczych, jak systemy SI, lecz także na integracji wymiaru empirycznego, intelektualnego i duchowego w procesie formacji młodzieży. Praca wnosi cenny wkład w rozwój teologii praktycznej i pastoralnej w kontekście cyfrowej rzeczywistości, dostarczając jednocześnie wskazówek praktycznych dla duszpasterzy, katechetów i teologów zainteresowanych nowymi technologiami w edukacji religijnej. Możliwe, że w podobne badania włączą się przedstawiciele Kościoła prawosławnego i Kościołów ewangelickich. Badania porównawcze były by tutaj czymś bardzo pożądanym. Moglibyśmy się dowiedzieć czy algorytmy promują różne narracje religijne i jak to wpływa na dialog międzywyznaniowy. Możliwe, że zaowocowałyby to wspólnymi materiałami ewangelizacyjno/edukacyjnymi lub wspólnymi warsztatami dla katechetów nie tylko katolickich. Badania łączące perspektywę teologiczną, pastoralną i technologiczno-społeczną, mogą dostarczyć praktycznych wytycznych dla duszpasterzy i liderów spoza Kościoła katolickiego. Z ekumenicznego punktu widzenia: wiele Kościołów (nie tylko prawosławnych) stawia podobne pytania jak Doktorant. Istnieje więc tutaj pole do dialogu

międzywyznaniowego, wspólnych standardów etycznych (np. ochrona godności osoby, przeciwdziałanie degradacji wartości ludzkich). Np. Ekumeniczny Patriarcha Bartłomiej wskazuje, iż rozwój nauki i technologii — w tym SI — ma pozytywny sens, pod warunkiem że jest używany odpowiedzialnie i etycznie. W jednym ze swoich wystąpień stwierdził: „Oczywiście, żaden rozsądny człowiek nie może zaprzeczyć korzyściom wynikającym z nauki i technologii” — jednak dodał, że nauka nie rozwiąże wszystkich egzystencjalnych i społecznych problemów człowieka (np. śmierć, relacje międzyludzkie). W tradycji prawosławnej podkreśla się, że człowiek stworzony jest „na obraz i podobieństwo Boże”, co stawia technologię w pewnym relacyjnym kontekście – może służyć człowiekowi, ale nie może go zastąpić. Również podkreśla się, że SI nie może zastąpić modlitwy, życia duchowego, czy sakramentalnej relacji człowieka z Bogiem. Na przykład przewodniczący Kościoła Bułgarskiego, Daniel I z Bułgarii, mówił, że „SI nie może stwarzać iluzji, że zastąpi modlitwę lub ascetyczne zmaganie”. Technologia nie sama w sobie jest zła, ale jej wykorzystanie może być problematyczne — gdy człowiek stawia technologię ponad duchowość, gdy zanika poczucie sacrum w życiu.

Podsumowując, dysertacja jest pracą spójną, rzetelną metodologicznie, innowacyjną i wartościową naukowo. W pełni spełnia wymogi stawiane pracom doktorskich w dziedzinie teologii pastoralnej, a jej rezultaty mogą stanowić fundament dalszych badań interdyscyplinarnych na styku teologii, edukacji i technologii cyfrowej. Praca zatem powinna być zauważona w środowisku teologicznym w Polsce i dlatego powinna zostać specjalnie wyróżniona i szybko wydana.

Niech mi będzie zatem wolno zamknąć tę opinię formułą urzędową, ale też i oddającą głębokie przekonanie recenzenta, że recenzowana rozprawa doktorska jako praca poznawczo wartościowa i metodologicznie dojrzała spełnia warunki, których od tego rodzaju dysertacji się oczekuje i może stanowić podstawę dopuszczenia Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof dr hab. Marek Melnyk

Olsztyn, 09 października 2025 r.